

I. Історико-літературний процес

УДК: 82-141.0

Рязанцева Тетяна
(Київ)

Базові поняття метафізичної поезії у світлі теорії фракталів

Спираючись на висновки Л. Поллард-Готт, Е. Фултон, І. Набитовича, та інших дослідників, які адаптували теорію фракталів Б. Мандельброта до студій в галузі літератури, автор статті робить спробу застосувати «фрактальну оптику» до аналізу метафізичної поезії, яка досі не розглядалася у подібному аспекті, хоч фрактальний аналіз з успіхом використовували у дослідженнях прози, драми і вільного вірша. Матеріалом для аналізу в даному випадку слугують, головню, метафізичні твори англійських та іспанських авторів XVII і XX ст.

У світлі теорії фракталів розглянуто особливості базових опозицій і мотивно-тематичного комплексу метафізичної поезії, що надало можливість вирішити кілька важливих завдань, які досі залишалися без належного опрацювання. Це, зокрема, дозволило виявити «кореневі» образи та стилістичні засоби метафізичної поезії, уточнити структуру базових опозицій та з'ясувати морфологічні особливості її мотивно-тематичного комплексу. (В перспективі існує можливість навіть певною мірою прогнозувати тенденції й напрямки розвитку окремих тем і комплексу в цілому). Під таким оглядом система базових опозицій і мотивно-тематичний комплекс метафізичної поезії постають як упорядковані динамічні структури, яким властиві основні риси фрактальності: само-подібність, ієрархічність, процесуальність.

Ключові слова: *фрактал, метафізична поезія, «кореневі» елементи.*

I. Історико-літературний процес

За спостереженням Ф. Дж. Варке, ще від доби Бароко критика має нахил вважати питання метафори ключовим для визначення метафізичної поезії.¹ Цей давній висновок не втратив сили. Саме особливий тип метафори – т. зв. метафізичний концепт – і нині служить провідним засобом ідентифікації поетичних творів у сенсі приналежності їх до відповідної парадигми.

Однак, базові особливості метафізичної поезії як самостійного явища літератури цим не вичерпуються. Важливе значення мають світогляд авторів, а також відзначена Х. М. Гонсалесом Фернандесом де Севільєю процесуальність, тобто здатність метафізичної поезії відчувати й передавати безперервність у «неповторності щоденного».²

Для поетів-метафізиків характерне катастрофічне світосприйняття, загальна песимістичність настроїв, яка супроводжує переломні історичні періоди, коли, за спостереженням Дж. Сміта, метафізична поезія зазвичай виходить на авансцену літератури.³

Ця поезія як феномен, генетично пов'язаний з перехідною добою Бароко, тлумачить світ як хаос, де людина приречена на самотність і страждання. Осягнути таку реальність, на думку тогочасних митців, було можливо, передовсім, ірраціонально. Гармонію хаотичного світу здавалося можливим відтворити тільки в уяві, а істина відкривалася лише метафорично – крізь призму уподібнень і співвідношень.

¹ Див.: *Warnke F. J. Metaphysical Poetry and the European Context / F. J. Warnke // Metaphysical Poetry. Bradbury M. and Palmer D., eds. – Bloomington, London : Indiana University Press, 1971. – P. 261-276.*

² *González Fernández de Sevilla J. M. La poesía metafísica de John Donne y Francisco de Quevedo / J. M. González Fernández de Sevilla // Neophilologus. – October, 1991. – Vol. 75. – № 4. – P. 549.*

³ Див.: *Smith J. On Metaphysical Poetry / J. Smith // Scrutiny. – 1933. – Vol. II. – № 3. – P. 222-239.*

Такий погляд на світ метафізична поезія зберігає протягом століть. А повторюваність її за певних історичних умов своєю чергою сигналізує про світоглядну подібність віддалених у часі культурних епох, зокрема, Бароко і ХХ ст., на що неодноразово вказували дослідники.

Цікавий кут зору на цю проблематику, з опертям на висновки іспанського культуролога Х. А. Маравалла,⁴ не так давно запропонували російські автори колективної монографії «Русская литература XX века: закономерности исторического развития». Російські дослідники твердять, що бароко XVII ст. і модернізм ХХ ст. належать до типу культури, «в основі якого лежить світообраз Хаосу».⁵

Визнання «хаографічності» барокового світосприйняття відкриває цікаву можливість для розгляду важливих аспектів метафізичної поезії у світлі теорії фрактальності. Теорія фракталів є однією з основ т. зв. «теорії хаосу», яка отримала найбільший розвиток й опрацювання у царині точних і природничих наук, але дедалі ширше застосовується нині у гуманітаристиці, зокрема, у теоретико й історико-літературних дослідженнях.

Термін «фрактал» (від лат. fractus – «ламаний», «уривчастий»), як відомо, запропонував у своїх працях математик Б. Мандельброт, окресливши фрактал як «певну структуру, що складається з подібних до себе

⁴ *Maravall J. A. Culture of the Baroque. Analysis of a Historical Structure / J. A. Maravall. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1986. – 330 p.*

⁵ *Русская литература XX века: закономерности исторического развития. Кн. 1. Новые художественные стратегии / Отв. ред. Н. Л. Лейдерман. – Екатеринбург : Уральское отделение РАН, Уральское отделение РАО, 2005. – С. 455.*

I. Історико-літературний процес

підструктур».⁶ Фрактал репрезентує всі фрагментарні, неправильні, але самоподібні форми.⁷ Найпоширенішими прикладами фрактальних утворень у природі є крона дерева, геометрична форма сніжинки чи кристалу, кровоносна система людини, кожен сегмент яких у мініатюрі відтворює будову цілого.

Б. Мандельброт запровадив це поняття у царині геометрії, виявляючи «морфологію аморфного»,⁸ а у пізніших інтерпретаціях Т. Бонч-Осмоловської, Дж. Голкома, І. Набитовича, Л. Поллард-Готт, Р. Флореса, Е. Фултон та багатьох інших фахівців,⁹ теорію фрактальності і хаологію було з успіхом застосовано до студій в галузі гуманітарних наук.

Так, український науковець І. Набитович, спираючись на висновки Б. Мандельброта, М. Барнслі, К. Дж. Фальконера та інших дослідників фрактальних структур, визнає можливість використання теорії фрактальності у літературознавчих студіях, відзначаючи, що «... безформенні домени та простори в контексті, сказати б, „фрактального світобачення ...” набувають усіх

⁶ Цит. за: *Набитович І.* Універсум *Sacrum*'у в художній прозі (від модернізму до постмодернізму): монографія. / І. Набитович. – Дрогобич-Люблін : Посвіт, 2008. – С. 48.

⁷ Література. Теорія. Методологія: Пер. з польськ. С. Яковенка. / Упор. і наук. ред. Д. Уліцької. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 447.

⁸ Див.: *Mandelbrot B.* *The Fractal Geometry of Nature* / B. Mandelbrot. – W. H. Freeman, 1982. – 468 p.

⁹ *Бонч-Осмоловская Т.* Фракталы в литературе. В поисках утраченного оригинала / Т. Бонч-Осмоловская // *Textonly*. – 2006. – № 16 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://textonly.ru/case/?issue=16&article=9255>; *Flores R.* A Portrait of Don Quixote from the Palette of Chaos Theory / R. Flores // *Cervantes: Bulletin of the Cervantes Society of America*. – 2002. – №. 22 (1). – P. 43-70; *Fulton A.* Fractal Amplifications: Writing in Three Dimensions / A. Fulton // *Thumbscrew*. – 1998/9. – № 12 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.poetrymagazines.org.uk/magazine/record.asp?id=12199>; *Holcombe C. J.* Fractal Criticism / C. J. Holcombe [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.textetc.com/criticism/fractal-criticism.html>.

параметрів упорядкованих динамічних структур, які ґрунтуються на нерегулярній самоподібності їхніх підструктурних елементів».¹⁰

Серед провідних характеристик фракталів, що мають особливе значення у проєкції на дослідження літератури, зокрема, художньої прози, І. Набитович називає такі: відсутність однозначного окреслення фрактала як поняття, самоподібність фрактальних структур, процесуальний характер фракталів, їхній динамізм, «межове» розташування фракталів у зоні між порядком і хаосом.¹¹

На думку Е. Фултон, за допомогою «фрактальної поетики» можна описувати (в тому числі – і в літературі) специфічний вимір, що знаходиться між Хаосом та Евклідовим порядком.¹² А саме систематизувати позірний Хаос світобудови відчайдушно намагалися мислителі і митці Бароко, зокрема поети-метафізики, прагнучи у власних творах розкрити глибинні й неочікувані зв'язки між гранично віддаленими, на перший погляд, реаліями буття на рівні думки й слова, поєднуючи експресивність з лаконізмом і максимальною змістовністю. Цій меті, власне, й підпорядкований ключовий стилістичний засіб метафізичної поезії, метафізичний концепт, який деякі теоретики Бароко зводили до «*concors discordia*», тобто «узгодження неузгодженостей», безладу та ладу. Таке визначення дозволяє віднести концепт до інструментів «фрактальної поетики», «хаографічне» призначення яких окреслила Е. Фултон.

З огляду на специфіку дослідження поезії, до перерахованих вище моментів варто додати й такі ознаки як деталізовану будову фракталів та певну чутливість до

¹⁰ *Набитович І.* Цит. вид. – С. 48.

¹¹ Там само. – С. 50.

¹² Див.: *Fulton A.* Op. cit.

I. Історико-літературний процес

зовнішніх впливів, характерну для складних динамічних структур.¹³

Спроби фрактального аналізу поезії відомі вже досить давно, але йдеться головно про дослідження поетичних творів, написаних вільним віршем. Наприклад, Л. Поллард-Готт, у праці «Фрактальна повторюваність у поезії Воллеса Стівенса»,¹⁴ пропонує методику, яка формально є перенесенням у царину літературознавства математичного «методу підрахунку клітинок», що застосовується для визначення ступеню іррегулярності структури певного об'єкту.

Простий метод підрахунку клітинок встановлює зв'язок залежності кількості клітинок, потрібних для того, аби повністю вкрити геометричний об'єкт, з розміром однієї клітинки. Цей метод застосовується для опису ліній та поверхонь, а також звичайних фракталів.¹⁵

В інтерпретації Л. Поллард-Готт цей метод полягає у виявленні «кореневого слова» (a root word) або «кореня» та з'ясуванні моделі його повторюваності у тексті, яка, своєю чергою, має виявити ознаки фрактальності у структурі аналізованого твору.

«Коренем» в принципі можуть служити не лише слова, а будь-які повторювані елементи, що несуть важливе семантичне навантаження і зустрічаються у творі більше, ніж двічі. Це можуть бути ідеї, звукові сполуки, навіть окремі звуки, тощо. В ході аналізу визначається і графічно репрезентується схема їх розташування спочатку в частині твору, а потім у цілому творі. Встановлення моделі повторюваності та ієрархії «корневих» елементів тексту відкриває значно ширші

¹³ Див.: *Mandelbrot B.* Op. cit.

¹⁴ Див.: *Pollard-Gott L.* Fractal Repetition in the Poetry of Wallace Stevens / L. Pollard-Gott // *Language and Style.* – 1989. – № 19. – P. 233-249.

¹⁵ *Бондаренко А. М., Кацук А. В.* Адаптивний двоступінчастий метод класифікації зображень / А. М. Бондаренко, А. В. Кацук // *Штучний інтелект.* – № 4. – 2006. – С. 677.

можливості для інтерпретацій або, за виразом І. Набитовича, «посилює можливість віднайдення прихованих семантичних просторів».¹⁶

Така методика, як зазначалося, з успіхом виявляє приховану системність «неорганізованих» творів, а отже є особливо ефективною в аналізі вільного вірша. Так, у згаданому дослідженні Л. Поллард-Готт модель повторюваності «кореневого» слова «знати» у творі В. Стівенса, написаному вільним віршем, виразно демонструє наявність у цій поезії ознак фрактальних структур (самоподібність, ієрархічність, динамізм).

Попри успішні спроби в галузі художньої прози, драми і вільного вірша, теорія фрактальності досі не застосовувалося до вивчення метафізичної поезії. Втім, здається, її використання в цій сфері буде цілком продуктивним.

Зокрема, ця розвідка *має на меті* застосувати теорію фракталів (у її проекції на літературознавчі студії) до розгляду особливостей базових опозицій і мотивно-тематичного комплексу метафізичної поезії, що надасть можливість вирішити кілька важливих *завдань*, які досі залишалися без належного опрацювання. Це дозволить: уточнити структуру базових опозицій метафізичної поезії; з'ясувати морфологічні особливості її мотивно-тематичного комплексу, а в перспективі навіть певною мірою прогнозувати тенденції й напрямки розвитку окремих тем і комплексу в цілому. Відсутність праць, які розглядали б засадничі моменти метафізичної поезії з окреслених вище позицій, дозволяє говорити про *новизну й актуальність такого дослідження*.

Під таким оглядом легко визначити, насамперед, «кореневий образ» усієї метафізичної поезії. В центрі її уваги – Людина, розуміння якої є фрактальним. Вже один

¹⁶ *Набитович І.* Цит. вид. – С. 52.

I. Історико-літературний процес

з найвідоміших британських поетів-метафізиків XVII ст., Дж. Герберт, у своєму творі «Людина» характеризує людську істоту як частку, в якій відбивається цілісність всесвіту (he is in little all the sphere).¹⁷ На думку британського автора, людина є симетричною, самоподібною структурою, цілим, що складається з пропорційно пов'язаних частин, й водночас – елементом структури всесвіту:

Man is all symmetrie,
Full of proportions, one limb to
another,
And all to all the world
besides:
Each part may call the furthest,
brother...¹⁸

Людина вся – симетрія,
Пропорційна кожною
частиною свого тіла
І в цілому, відносно всього
світу поза нею;
Кожна частинка її може
назвати найдальшу братом...

Водночас, у цій складній системі спостерігається чітка ієрархія і динамічна взаємодія матеріального і духовного, людського і Божого, минушого і сталого:

All things unto our *flesh* are
kinde
In their *descent* and *being*; to
our minde
In their *ascent* and *cause*.
(Курсив оригіналу. – Т. Р.)¹⁹

Усі речі подібні до нашої
плоти
У своєму *занепаді* і *бутті*,
до нашого *духу* –
У своєму *піднесенні* та
причині.

Зрозуміло, що така інтерпретація не може вважатися знахідкою власне метафізичної поезії, бо вона є характерною для барокового світогляду загалом. Справжнім відкриттям, натомість, є базована на такому

¹⁷ The Metaphysical Poets. (Selected and edited by H. Gardner) : [поезії] – Harmondsworth, Middlesex : Penguin Books Ltd., 1959. – P. 127-129. Збережено орфографію і пунктуацію оригінала.

¹⁸ Ibid. – P. 128.

¹⁹ Ibid.

розумінні людської природи система мотивів, які відображають динамічний, процесуальний характер інтерпретації провідних тем і сполучають теми між собою, забезпечуючи їхню постійну взаємодію. Характерними прикладами є сформовані у добу Бароко мотиви життя-як-помирання (швидкоплинності часу) як основа теми Смерті і Часу і блукання в світі (втечі грішника від зустрічі з Богом) у темі Віри або розуміння краси як руху, характерне для теми Кохання.

Дослідники суголосно вказують на те, що метафізична поезія активізується в часи, коли людей хвилюють, головню, духовні проблеми.²⁰ А твердження, що в центрі уваги поетів-метафізиків перебувають т. зв. «вічні питання», які, власне, й виводять письменників «поза межі» фізичного світу, саме в такий спосіб пояснюючи назву «мета-фізичної» поезії, давно вже стало загальником літературознавчих праць.

Відповідно до естетичних настанов епохи, одним із творчих принципів якої був дуалізм, «вічні питання» метафізичної поезії у добу Бароко були сформульовані у вигляді парадоксів чи протиріч, усе розмаїття яких можна звести до наступних узагальнень: співвідношення минушого—сталого (тимчасового—вічного); стосунки одного—багатьох (почасти трактовані як протиріччя подібності—відмінності); загадкова сполука небесного—земного в людській істоті (взаємозв'язок душі—тіла іноді розглядали як аспект першої проблеми).

У світлі теорії фракталів основні метафізичні опозиції, на яких базуються магістральні теми (Смерть і Час, стосунки Бога і Людини, Кохання, Самотність), набу-

²⁰ Див., зокрема: *Smith J.* Op. cit.; *White H. C.* *The Metaphysical Poets. A Study in Religious Experience* / H. C. White. — New York : Collier Books; London : Collier-MacMillan Ltd., 1966. — 414 p.; *Чижевський Д.* Українське літературне Бароко. Вибрані праці з давньої літератури / Д. Чижевський. — К. : «Обереги», 2003. — 576 с.

I. Історико-літературний процес

вають рис виразної системності, особливо з урахуванням думки Д. Чижевського щодо ієрархічності барокових контрастів взагалі.²¹ Під таким оглядом у центрі «великої композиції» протиріч метафізичної поезії перебуває протиставлення минушого—сталого (матеріального—духовного), а решта опозицій, реалізуючись у безлічі варіантів, стають його аспектами, що перебувають з ним у стані динамічної рівноваги.

Можна навіть твердити, що система опозицій метафізичної поезії як упорядкована динамічна структура є більш сталою, ніж її мотивно-тематичний комплекс. Адже стрижнева тема комплексу може бути варіативною, а опозиція минушого—сталого залишається ключовою для кожної з провідних метафізичних тем, у будь-якій інтерпретації.

Треба нагадати й про безумовну вищість сталого, духовного над минушим, матеріальним, успадковану світоглядом Бароко від Середньовіччя. Таке потрактування відображає основну рушійну силу мистецького всесвіту метафізичної поезії різних часів – прагнення до трансцендентного у всіх його проявах.

Отже, система опозицій, які загалом зводяться до протиставлення минушого—сталого, де минушим незмінно виступає матеріальне, а сталим – духовне, слугує підмурівком мотивно-тематичного комплексу. Її, за термінологією Л. Поллард-Готт, можна назвати «кореневою» опозицією комплексу. Залежно від тематики твору, вона реалізується у розмаїтті варіантів, з-поміж яких можна виокремити кілька провідних, що визначають лейтмотив відповідної теми. До них належать: протиставлення смертного—безсмертного у темі Смерті й Часу; протиставлення гріховного—безгрішного у темі Віри; протиставлення тілесного—духовного у темах

²¹ *Чижевський Д.* Цит. вид. – С. 336-337.

Кохання і Краси; протиставлення одного—багатьох у темі Самотності.

Не варто думати, однак, що інтерпретації магістральних тем вичерпуються одним-єдиним конфліктом. В системі опозицій одне протиставлення може бути аспектом іншого й з'являтися у різних темах. Наприклад, опозиція смертного—безсмертного, центральна для теми Смерті й Часу, виступає аспектом у темах Віри, Кохання й Краси.

Поетів-метафізиків, однак, цікавили не просто статичні протиставлення цих понять, а *процеси* їхньої взаємодії, що відображали, за влучним виразом У. Еко, барокові уявлення про «світ у стані плинності».²² Інтерес до динамічної складової цих процесів з часом лише посилювався. Тож динамізм, або відзначена Х. Ф. Гонсалесом Фернандесом де Севильєю процесуальність, у різноманітних проявах є важливою характеристикою метафізичної поезії, яка відображає не лише її барокову генетику, але й фрактальний характер явища в цілому.

Творча увага поетів-метафізиків завжди була прикута до складних душевних станів, неоднозначних переживань, найтонших відтінків емоцій, які відкривалися людині, що жила напруженим духовним життям, але водночас не зрікалася й свого плотського єства.

Не дивно відтак, що у метафізичній поезії вже у XVII ст. склалося усталене коло тем, орієнтованих на згадувані вище так звані «реалії особливого ґатунку» (термін Дж. Сміта). З одного боку, вони «пробуджували розуміння ілюзорності існування», але з іншого — відкривали для творчих досліджень «цілі області реальності, що їх ренесансне мистецтво з його врівноваженістю ... намагалося уникати».²³

²² *Eco U. The Open Work / U. Eco [translated by A. Cancogni]. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1989. – P. 7.*

²³ *Warnke F. J. Op. cit. – P. 274.*

I. Історико-літературний процес

Усі ці теми безпосередньо пов'язані з проблематикою метафізичної поезії. Специфіка їхньої природи дозволяє практично необмежену кількість інтерпретацій, але перелік тем сам по собі не містить якихось особливих компонентів. Навпаки, можна заперечити, що Смерть і Час, Кохання і Краса, стосунки Бога і Людини, Самотність постійно привертають увагу митців найрізноманітнішого спрямування. Але, як справедливо зауважував Д. Алонсо: «Новизна поета – це форма, яка співпрацює з думкою, фіксує її, поглиблюючи її, висвітлюючи моменти, що залишалися в тіні, й надаючи їй нових обрисів».²⁴ Метафізичне забарвлення знайомих тем зумовлюють саме особливості їх інтерпретації та взаємодії, що й дозволяють говорити про утворення мотивно-тематичного комплексу, який, з огляду на специфіку його структури та функціонування, можна також визначити як фрактальний.

Які ж ознаки дають право на таку характеристику? Йдеться, насамперед, про одну «з найважливіших характеристик фракталів... їх самоподібність – тобто подібність окремих частин до цілого».²⁵

У кожен період існування метафізичної поезії одна зі згаданих тем стає стрижнем мотивно-тематичного комплексу. Решта тем групується довкола неї у такий спосіб, що кожна з них, зберігаючи зовнішню цілісність і самостійність, незмінно пов'язується з провідною темою, перетворюючись щоразу на її новий аспект. Аналогічна структура притаманна й творчості окремих поетів-метафізиків. Тобто, можна констатувати невинний рух, постійну, різнопланову взаємодію основних тем між собою, їх «взаємоперетікання». Поза тим, треба говорити й про динамічне розуміння кожної з провідних тем, адже

²⁴ *Alonso D. Poesía española. Ensayo de métodos y límites estilísticos / D. Alonso. – Madrid : Gredos, 1976. – P. 499.*

²⁵ *Набитович І. Цит. вид. – С. 50.*

усі «реалії особливого гатунку» трактуються у метафізичній поезії саме як процеси, перебіг яких неможливий без певної напруги.

Відтак, іншою важливою ознакою фрактальності мотивно-тематичного комплексу метафізичної поезії є його процесуальність, адже: «Фрактал – це явище, яке існує й декларує себе динамічно, він є процесом».²⁶

Питання про те, чи існує одна-єдина верховна, магістральна тема метафізичної поезії, залишається до певної міри відкритим для дискусії. Позицію тих дослідників, які намагалися звести усе тематичне розмаїття до опозиції одного–багатьох як кореневого аспекту опозиції сталого–минушого, тобто до стосунків Людини з Абсолютом, до теми Віри,²⁷ неможливо прийняти з кількох причин. По-перше, таке твердження означає надмірне й навмисне спрощення тематичного малюнку метафізичної поезії, а по-друге, заперечує її існування як окремого літературного феномену, фактично ставить знак рівняння між метафізичною і релігійною поезією.

Натомість, визнання наявності фрактального мотивно-тематичного комплексу метафізичної поезії, свідчить про її самостійність і відкриває ширші можливості для інтерпретацій. Це також дає можливість зауважити тематичну специфіку метафізичної поезії, яка залежить від історичних та національних особливостей (що дозволяє говорити про чутливість системи до зовнішніх впливів).

Наприклад, тема Смерті і Часу, на думку багатьох дослідників (Д. Алонсо, Ф. Дж. Варнке, Х. А. Маравалл, Д. Чижевський та ін.), є однією з провідних тем

²⁶ Там само.

²⁷ Див., зокрема: *Uya i Puigmarti J. M. Algunes polaritats en la poesia metafísica moderna: Riba, Borges, Machado / J. M. Uya i Puigmarti. – Barcelona: Publicacions de la universitat autònoma de Barcelona, 1998. – 384 p.*

I. Історико-літературний процес

європейської літератури Бароко. У метафізичних творах Ф. де Кеведо, автора XVII ст., саме вона є стрижнем мотивно-тематичного комплексу, групуючи довкола себе решту тем. В той самий час у метафізичній поезії Дж. Донна домінує тема Віри, а тема Смерті виступає її найважливішим аспектом.

Ці магістральні теми, завдані засновниками метафізичної поезії у добу Бароко, продовжують з певним модифікаціями існувати й у творчості поетів XX ст. В іспанській літературі першої половини XX ст. складається в цьому сенсі особливо цікава ситуація. В цей час у творчості одних авторів (Х. Рамон Хіменес) змінюються лише інтерпретації провідних тем, а власне структура мотивно-тематичного комплексу не зазнає істотних змін, тоді як інші поети (Д. Алонсо, представники «першої повоєнної генерації») йдуть на реформи, супроводжуючи нові тематичні інтерпретації змінами у структурі комплексу. Так, тема Смерті й Часу – щоправда, з новими порівняно до Бароко акцентами – займає чільне місце у творчості Х. Рамона Хіменеса, тоді як Д. Алонсо і «перша повоєнна генерація» іспанських поетів (Б. де Отеро, Х. Л. Кано, Х. Гарсія Ньето та ін.) роблять стрижнем комплексу тему стосунків Бога і Людини.

Нова конфігурація мотивно-тематичного комплексу і переосмислення ключових тем спостерігається у цей період також у англійській поезії. У представників англійської «поезії Нового Апокаліпсису» (Дж. Ф. Хендрі, Г. Тріс та ін.), на відміну від іспанських авторів, стрижнем мотивно-тематичного комплексу стає тема Часу, а тема Віри перетворюється на її важливий аспект.

Сталість чи зміни в ієрархії основних тем в літературах згаданих країн значною мірою залежать від особливостей національного менталітету. Так, російський етнограф О. Кожановський з опертям на висновки

іспанських колег справедливо відзначає, що Іспанія завжди була «землею, відкритою для смерті – в тому сенсі, що у тамтешньому соціально-культурному житті тема смерті не замовчувалася, а побутувала – так само повно, які всі інші складові людського існування».²⁸

А от в культурах англомовного світу тема смерті, на думку американського етнолога У. А. Дугласа, навпаки, видається чимось забороненим і мало не непристойним.²⁹ Не дивно відтак, що ані в XVII, ані у XX ст. її місце в ієрархії тем англійської метафізичної поезії не є найвищим (хоч у добу Бароко Смерть виступала, безперечно, одним з найважливіших аспектів теми Віри). Навіть у часи Другої Світової війни, природна реактуалізація теми Смерті у творчості британських авторів відбувається ніби мимовільно, і йдеться не так про розробку власне проблеми смерті, як про загострення відомої від доби Бароко проблеми швидкоплинності життя.

Отже, ієрархія провідних тем не є жорсткою, їй притаманна певна варіативність, яку також слід вважати ознакою фрактальності структури мотивно-тематичного комплексу. Така «перемінна складова» є додатковою ознакою динамічності, а разом з тим підкреслює саме «*нерегулярну* (курсив мій. – Т. Р.) самоподібність підструктурних елементів», відзначену І. Набитовичем.³⁰

Таким чином, застосування фрактальної «оптики» до розгляду деяких засадничих моментів метафізичної поезії дає можливість своєрідно здійснити намір багатьох барокових митців, окреслений Х. Вайт як намагання «звести досвід до діаграми».³¹ Під таким оглядом замість

²⁸ *Кожановский А. Н.* Быть испанцем...: Традиция. Самосознание. Историческая память / А. Н. Кожановский. – М. : АСТ : Восток–Запад, 2006. – С. 264.

²⁹ Див.: *Douglas W. A.* Death in Murelaga. Funerary Ritual in a Spanish Basque Village / W. A. Douglas. – University of Washington Press, 1969. – 240 p.

³⁰ *Набитович І.* Цит. вид. – С. 48.

³¹ *White H.C.* Op. cit. – P. 87.

I. Історико-літературний процес

калейдоскопу протиріч та інтерпретацій, об'єднаних, здавалося б, лише найзагальнішими рисами світогляду й естетики відповідної доби, система базових опозицій та мотивно-тематичний комплекс метафізичної поезії постають як упорядковані динамічні структури, перша з яких виявляється стабільнішою, а друга – більш варіативною, чутливою до зовнішніх впливів. Це сполучення стабільності і динамізму протягом століть забезпечує метафізичній поезії яскраву творчу індивідуальність, поєднану зі здатністю до розвитку й оновлення.